

БАГРІЙ Т.В.,
Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова,
м.Київ
МУСІЙЧУК О.П.,
Павлівська ЗОШ І-ІІ ст.
Погребищенський р-н,
Вінницька обл.

УДК 378.4(477)(09) Пирогов

ІДЕЯ АУТОНОМІЇ УНІВЕРСИТЕТУ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ М.І. ПИРОГОВА

Розширення автономії вищих навчальних закладів – один із пріоритетних напрямків діяльності Міністерства освіти і науки України. Введення в освітній процес автономії університету це не лише привілеція України, а цілеспрямований світовий процес. Автономія університету визначається на міжнародних конференціях, форумах, а визначені ідеї висвітлюються у відповідних деклараціях, таких як Magna Charta у Болоньї(1988), Лімська(1988) та Ерфуртська (1996). Україна підписала Болонську угоду, згідно якої повинна реалізовувати у власній системі освіти, зокрема вищої, її основні ідеї, положення та принципи.

У Magna Charta Universitatum університет – це автономна інституція, організована у центрі суспільства з різною географічною та історичною спадщиною; він продукує, вивчає, оцінює та передає культуру через дослідження і навчання.

Автономія, згідно Magna Charta Universitatum, – це право академічних інституцій на самостійний вибір засобів реалізації завдань, поставлених перед ними або перед ними визначеними.

Згідно закону України «Про вищу освіту», автономія та самоврядування вищого навчального закладу реалізуються відповідно до законодавства і мають визначені права.

Питанням автономії університету займалися багато зарубіжних та вітчизняних дослідників, серед них І.Вакарчук, І.Важинський, Н.Дем'яненко, М.Дмитриченко, В.Іваненко, Г.Касьянов, С.Квіт, Л.Клименко, С.Корлюк, В.Тиглевський, Т.Ярошенко та ін. І хоча багато теоретиків і практиків вивчали ідею та досвід автономії університету, мало хто звертався до ідеї автономії університету, як головної ідеї управління вищою освітою у творчому доробку М.І.Пирогова. Отже, недостатня зумовленість проблеми у науковій літературі зумовили вибір теми статті: «Ідея автономії університету у творчому доробку М.І.Пирогова».

Метою статті є обґрунтування ідеї автономії університету у педагогічному доробку М.І.Пирогова як прогресивної ідеї реформування вищої освіти у ХІХ столітті.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- проаналізувати проблему у науково-педагогічній літературі;
- розкрити ідею автономії університету у творчому доробку М.І.Пирогова;
- обґрунтувати значення ідеї автономії університету для вищої школи ХІХ ст.

У ХІХ ст. відбувалася гостра боротьба між представниками двох протилежних напрямів: ліберального та реакційного. Прихильники реакційного руху були жорстокими противниками будь-яких свобод університету, а ліберали розробляли ідеї автономії університету, впроваджували демократизацію та гуманізацію навчально-виховного процесу. М.І.Пирогов був представником ліберального напрямку, саме йому, разом із Є.Ковалевським, М.І.Костомаровим, сучасний університет завдячує своєю автономією. М.І.Пирогов значною мірою вплинув на створення третього Статуту Російських імператорських університетів (1863), при міністрі народної освіти О.В.Головіну [2, с. 12].

Ідея автономії університету зародилася в М.І.Пирогова ще раніше. Він висвітлює її у своїх творах «Університетське питання», «Погляд на загальний статут наших університетів», «Зауваження на проект загального статуту імператорських університетів», «Питання життя», «Листах з Гейдельберга».

У ХІХ ст. були прийняті Загальні Статуту Російських імператорських Університетів. Згідно першого Статуту (1804 р.), проголошувалась автономія університетів, а згідно другого (1835 р.) – ліквідовано свободу викладання, закриті училищні комітети, значно ущільнено університетську автономію. Попечитель округу призначався управителем університету. До другого Статуту увійшло Положення про вибори ректора з подальшим затвердженням імператорським указом, а професорів – із затвердженням міністром. Саме ці події й зумовили виникнення проблеми «автономії університету» в громадській думці, що згодом перетворилося в головну суперечність університетського будівництва [1, с. 3].

Людина прогресивних поглядів, педагог-новатор М.І.Пирогов залишив значний слід у новому етапі розвитку вищої школи, який пов'язується із третім Статуту Російських імператорських університетів (1863 р.). Процес його розробки був досить довготривалим (розпочався у 1858 р.) і відобразився в дискусії представників двох напрямів: ліберального (Є.Ковалевський, М.Костомаров, М.Пирогов та ін.) та реакційного (В.Долгоруков, С.Строганов) [2, с. 12].

Статут Російських імператорських університетів 1863 р. дійсно став найбільш прогресивним порівняно з двома попередніми (1804 і 1835 рр.). Він знімав обмеження з автономії університету й університетського суду, містив положення щодо розширення наукової діяльності університету. Факультетські збори отримали право на розробку і затвердження навчальних планів та програм [1, с.3].

Маючи на меті подолати кризу в освіті, зокрема вищої у Російській імперії ХІХ ст. та намагаючись позитивно вплинути на навчальний процес, М.І.Пирогов доводив ефективність автономії університету, опираючись при цьому на досвід зарубіжних країн в ретроспективі їх розвитку. Вчений посилався на

давньогрецькі філософські школи, адже «влада в давнину залишала школи без нагляду й вважала неправомірним втручатись у справи мудреців. Як наслідок, кожен із учнів міг прокладати нові шляхи й утворювати нові школи; лише жерці, тирані і зелоти час від часу виганяли, спалювали та отруювали філософів, якщо їхнє учіння протирічало домінантні релігії; але й це робилось через інтриги володарюючих каст [7, с. 29-30]».

М.І.Пірогов бачив кризу вищої освіти, проблема автономії університету була досить актуальною для XIX ст. Університет, згідно другого Статуту Російських імператорських університетів, не мав автономії. Реакційні кола приглушували будь-які свободи навчальних закладів.

Науковець зазначав, що «першообрази університету були ближчими до ідеальних, ніж університети XIX ст. Хто просував науку, той і викладав». Але у XIX ст. університети були далеко не лише науковими. На них впливали влада, церква і суспільство [9, с. 320]. М.І.Пірогов вважав, що навчання не повинно відступати від догми православ'я, але все-таки університет не може бути формально підкорений впливу домінантної церкви [9, с.322].

Для російського університету не виключеним був поліцейський нагляд. Над університетами встановлювалася влада генерал-губернаторів. Вона контролювала студентів за допомогою двох поліцій – загальної та університетської [7, с. 170]. В той час не можна було вільно висловити свої думки, погляди, поліція виступала в ролі шпигуна, тому автономії університету, як такої не існувало. Навіть попечителю Київського навчального округу М.І.Пірогову було запропоновано вести нагляд, але він категорично відмовився, що спричинило конфлікти з владою і стало причиною звільнення із цієї посади [11, с. 13]. Університет повинен був пристосовуватись до думок тогочасної влади навіть у шкоду науковим відкриттям.

Саме колегії М.І.Пірогов пропонує дати автономію в керуванні університетом. Вчений вважав, що автономія виховує колегію; вона дає їй більше внутрішнього змісту, але не зберігає від непотизму (хвороби всіх корпорацій, яка веде до застою). Він порівнює можливість впровадження автономії університетської колегії у порівнянні з середньовічними університетами. Тоді досить легко було дати університету «status in statu», бо державне начало було слабким, тому правителі і папи дивились на університети як на провідники їх інтересів.

«Університет, - вважає М.І.Пірогов, - повинен дати собою приклад громадянського самооновлення. Виходячи із системи він повинен набути самостійності, стати морально вищим, але не безправним:

1. Автономія, якщо вона буде необхідних розмірів, уже справжнє і велике право.
2. Автономія передбачає право на свободу думки та слова, якими університетська колегія може постійно користуватись.
3. Автономія надає університету право роздавати та набувати вчених ступенів і звань, які повинні мати право на заняття певних посад [9, с. 333-334]».

М.І.Пірогов схилився до думки, що автономія - в широкому значенні - може бути надана лише децентралізованому університету. У цьому випадку вона передбачає різне коло автономних дій для різних університетів залежно від місцевих обставин та рівня університету. У децентралізованих університетах, згідно ідей М.І.Пірогова, Міністерству необхідно лише здійснювати контроль над правильністю процесу самоуправління.

При централізації університету рівень можливості самоуправління менший. Тоді кожен університет повинен враховувати не власні потреби, а загальноуніверситетські вимоги, суворо підпорядковуються указам і приписам. Від цього ні університет, ні суспільство не виграє, а колегія розкривається з гіршої сторони.

М.І.Пірогов зазначає, що якщо дати університету справжні переваги автономії, то статут не може бути однаковим для всіх, спільними можуть бути лише риси. Для того, щоб повністю реалізувався принцип автономії, слід дати можливість кожному університетському життю проявитись самостійно. При повній автономії не має бути нічого абсолютно однаково.

Університети XIX ст. користувалися наступними правами: повністю розпоряджатись власним бюджетом і навчальною діяльністю.

Держава повинна довіряти колегії вчених, доручаючи їм автономне керування університетом. А самостійна колегія в свою чергу повинна взяти на себе моральну відповідальність перед владою та суспільством за поширення науки та освіти. Вона може самостійно визначати штат кафедр, знаходити достойних представників для викладання кожної науки, заміщати вакантні кафедри. Фінансування не повинно було залежати від штату, а повинно розподілятися відповідно виконаній роботі, та значущості викладача [9, с. 337].

М.І.Пірогов уважав неможливим з точністю визначити в статуті повний штат всіх кафедр та наук, які мають викладатись в університеті. Він виходив з того, що слід лише обмежитись визначенням кількості тих кафедр, які вважаються для кожного факультету основними, а на утримання інших (другорядних) кафедр, кількість і необхідність яких змінюється з часом, слід виділити лише одну певну штатну суму. В іншому випадку простежується збитковість та відсталість науковій роботі [5, с. 337]. Тому університет, користуючись автономією, має враховувати ці поради.

Науковець вважав автономну університетську колегію дієвою за таких умов:

- 1) кожен університет буде розвивали вільно свою діяльність, самостійно, відповідно до потреб, розподілити свій бюджет з відповідальністю перед наукою, владою, суспільством.
- 2) самостійно розподілити заробітну плату, не за званнями, а за заслугами в науці;
- 3) самостійно доведе, що зумів оправдати довіру держави, задовільнив потреби науки;
- 4) внесе в життя науковий і духовний елемент [9, с. 340].

М.І.Пірогов брав участь у створенні та обговоренні проектів статутів Російських імператорських університетів, розробляв положення, вносив зауваження та пропозиції.

У § 3 («Кожен університет довіряється особливому керівництву попечителя») «Проекту загального статуту імператорських Російських університетів» вчений вносить свої корективи на користь автономії університету. Він не заперечує саме керівництва, але це має бути лише контроль за правильним виконанням університетських постанов і законів підвладними університету особами. Попечитель не може повністю керувати університетом, бо він не представник науки, навіть не адміністратор університету. Навчальна та адміністративна частини управління університету вручались двом колегіальним закладам: раді і правлінню. Будь-яке вторгнення зі сторони попечителя в справи колегіальних закладів не може бути корисним: воно перешкоджає розвитку автономії ради і послаблює те значення, яким, для процвітання науки і для блага освіти, університет повинен користуватися в повній мірі. М.І.Пірогов запропонував змінити цей пункт так: «Кожен університет, під головним керівництвом міністра народної освіти довіряється (або доручається) особливому (або найближчому, безпосередньому) контролю попечителя» [6, с. 306].

М.І. Пірогов досягнув мети. У 1863 році ввійшов у дію третій Статут Російських імператорських університетів, співавтором якого він був. У §99 нового статуту з'явилися перші сліди університетської автономії, кожен університет діє в справі освіти молоді згідно своїх переконань. Університети отримали право контролю. Але правила занять для студентів, які розроблені провінційним автономним університетом, показують, що навіть отримавши автономію університети не вміють її раціонально використати, нововведення старого може викликати повторення, якого і так вистачає [8, с. 403-404].

Але одночасно М.І.Пірогов додає, що всі засоби привселюдності будуть нестійкі і що корінні зміни університету XIX ст. без вирішення питання про свободу думки і слова, неможливо. Насамперед необхідно зробити науку незалежною, а потім, щоб протистояти апатії та застою університетів, необхідно заохочувати суспільство до участі в університетському житті. Автономія без суспільного впливу не може нормально функціонувати, вона дасть лише вади [3, с. 237].

Отже, у третьому Статуті Російських імператорських університетів було актуалізовано принцип автономії. М.І.Пірогов був представником ліберальної течії і боровся за широку автономію університету. Він обґрунтував необхідність університетської автономії творчим розвитком наукової думки. Ідея автономії університету, яку розробляв та доводив М.І.Пірогов була досить прогресивною в реформуванні університетської освіти XIX ст. Університет повинен самостійно та розумно розподіляти власний бюджет, вносити корективи у навчально-виховний процес, у власному університетському статуті залишати варіативний штат та оплату праці працівників з метою заохочення до свого навчального закладу кращих наукових кадрів.

Література

1. Дем'яненко Н.М. Автономія університету в контексті Болонських угод / Н.М.Дем'яненко [Електронний ресурс]: дані з офіційного сайту Кафедри історії освітньо-виховних систем і технологій. – Режим доступу: http://iovsit.kiev.ua/article_avtonomia_univercutety_v_kontekcti_bolonckux_ugod.htm
2. Дем'яненко Н.М. Історія вищої жіночої освіти в Україні: Київський Фребелівський педагогічний інститут (1907-1920): монографія / Н.М. Дем'яненко, І.І.Прудченко. – К., 2005. – 414с.
3. Демков М.И. История русской педагогики: [Новая русская педагогика (XIX век)]: в III ч. – Москва: Типография Императорского Московского Университета. – Ч. III. - 1909. – 567 с.
4. Красновский А.Л. Педагогические идеи Н.И.Пирогова / А.Л. Красновский. – Москва: Государственное учебно-педагогическое издание Министерства просвещения РСФСР. – 1949. – С. 195.
5. Пірогов Н.И. Взгляд на общий устав наших университетов / Н.И.Пірогов [сост. А.Н.Алексюк, Г.Г.Савенок] // Избранные педагогические сочинения. – Москва: Педагогика, 1985. – С. 286-300.
6. Пірогов Н.И. Замечания на проект общего устава императорских российских университетов / Н.И.Пірогов [сост. В.З.Смирнов]. // Избранные педагогические сочинения. – Москва: Из-во АПН РСФСР, 1953. – С. 306-323.
7. Пірогов Н.И. Вопросы жизни / Н.И.Пірогов [сост. А.Н.Алексюк, Г.Г.Савенок] // Избранные педагогические сочинения – Москва: Педагогика, 1985. – С. 29-51.
8. Пірогов Н.И. Письма с Гейдельберга [От 13-го (25-го) ноября 1963 года] / Н.И.Пірогов [сост. А.Н.Алексюк, Г.Г.Савенок] // Избранные педагогические сочинения – Москва: Педагогика, 1985. – С. 403-408.
9. Пірогов Н.И. Университетский вопрос / Н.И.Пірогов [сост. А.Н.Алексюк, Г.Г.Савенок] // Избранные педагогические сочинения – Москва: Педагогика, 1985. – С. 320-384.
10. Святитель Лука (Войно-Ясенецкий) Наука и религия. Дух, душа и тело/ Лука Святитель(Войно-Ясенецкий). – М.: Троицкое слово, 2001. – С.72.
11. Шувалов С.М. Я читл человеческое достоинство и личность... Николай Иванович Пірогов о личности человека, о человеческом достоинстве, о нравственном авторитете: доклад на IV Международных Піроговских чтениях, посвященных 200-летию юбилею со дня рожденья Н.И. Пірогова / С.М. Шувалов, Н.Н. Древа / Винницкий национальный медицинский университет им. Н.И. Пірогова. Винницкая областная клиническая больница им. Н.И. Пірогова. – Винница, 2010. – 36 с.

Багрий Т.В., Мусійчук О.П. Ідея автономії університету у творчому доробку М.І. Пірогова

Анотація. У статті розкрито ідею автономії університету у творчому доробку М.І.Пірогова; обґрунтовано значення ідеї автономії університету М.І.Пірогова у реформуванні вищої школи XIX ст.
Ключові слова: М.І.Пірогов, педагогічні ідеї, автономія університету, реформування вищої освіти.

Багрий Т.В., Мусійчук О.П. Ідея автономии университета в творческом наследии Н.И.Пирогова

Аннотация. В статье раскрыта идея автономии университета в творческом наследии М.И.Пирогова; обосновано значение идеи автономии университета М.И.Пирогова в реформировании

вищого образования XIX в. **Ключевые слова:** М.И.Пирогов, педагогические идеи, автономия университета, реформирование высшего образования.

Bahriy T., Musiychuk O. The idea of university autonomy in the heritage of M. I. Pirogov

Annotation. In this article the conception of the university autonomy in M.I. Pyrohov's creative work is considered, also the significance of M.I. Pyrohov as to realization of idea of university autonomy in high school reforming in 19 th century is revealed. **Keywords:** M.I. Pyrohov, pedagogical idea, university autonomy, high school reforming.

БАНДУРА С. А.,
м. Київ

УДК 159.923.2

САМОСВІДОМІСТЬ СТУДЕНТА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Актуальність дослідження. В наш час розвиток суспільства характеризується високою динамікою, якісними зрушеннями в усіх сферах суспільного життя. Соціальний прогрес, зростання ролі науки і техніки, розвиток культури наполегливо потребують посилення творчої активності особистості, організованості, дисципліни, підвищення вимогливості до себе та своєї діяльності. Одною із істотних тенденцій розвитку особистості в сучасних умовах становиться розширення і велика диференціація внутрішнього контролю різноманітних форм поведінки. Розвиток внутрішнього контролю, вдосконалення саморегулювання діяльності і поведінки зв'язані з поглибленою увагою особистості до свого внутрішнього світу, з її самовихованням.

В цьому руслі і працює Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)» в якій одним з основних завдань є гуманітаризація та гуманізація освіти з метою всебічного гармонійного розвитку особистості, розкриття нею всіх можливостей і здібностей, які дозволять повністю реалізувати себе в сучасному суспільстві. Ці завдання збігаються з основними положеннями концепції гуманістичної психології метою яких є розвиток особистості студента.

Особистість як феномен суспільного розвитку володіє свідомістю та самосвідомістю. Остання стала предметом вивчення багатьох вітчизняних вчених та представлена науковими розробками: Б.Г.Ананьєва, В.І.Юрченко, І. І. Чеснокової, В. В. Століна, І.Д.Беха, Л. С. Виготського, Є. А. Пустошкіна, М. Й. Варій та ін.. Також питання, які пов'язані зі свідомістю й самосвідомістю широко досліджувалися у зарубіжній науці, у працях А. Адлера, Е. Еріксона, А. Маслоу, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Юнга.

Мета нашого дослідження – виявити зміст та особливості формування самосвідомості студента.

Аналіз та узагальнення різних поглядів на проблему самосвідомості особистості дозволив нам визначити теоретичні підходи до дослідження цього питання.

Усвідомлення світу особистістю не зводиться до відображення лише зовнішніх об'єктів, а й спрямоване і на саму людину, її власну діяльність, внутрішній світ. Якщо свідомість орієнтована на весь об'єктивний світ і виступає знанням про іншого, то об'єктом самосвідомості є сама особистість. У самосвідомості особистість постає і як суб'єкт, і як об'єкт пізнання [3, 11].

Самосвідомість виступає найвищим рівнем розвитку психіки людини та є відносно пізнім продуктом розвитку свідомості. Лише з моменту виділення себе із оточуючого, усвідомлення своєї самостійності, своєї відокремленості від оточуючих людей, людина проходить до самосвідомості. Разом з тим розвинута самосвідомість не ізолює людину від оточуючого світу, а збагачує її уяву про цей світ [4, 5].

Аналіз сучасної психологічної літератури з проблем становлення самосвідомості особистості дозволяє говорити про значну кількість наукових праць та публікацій, які висвітлюють широкий спектр питань з цієї теми. Незважаючи на велику кількість робіт, неузгодженими залишаються погляди на прояви, функції, етапи формування самосвідомості та її співвідношення зі свідомістю тощо. Неузгодженість існує не лише стосовно глобальних проблем психології самосвідомості особистості, але і щодо їх окремих моментів.

Незважаючи на це, особливої уваги заслуговують дослідження П. Р. Чамати, І.І.Чеснокової, В. В. Століна, І. Д. Беха. Аналізуючи структуру і зміст самосвідомості, автори розкрили механізми формування самосвідомості, розкрили роль різних видів діяльності у становленні самосвідомості. Дослідження П. Р.Чамати присвячені різним утворенням у структурі самосвідомості та їхнім функціям: самооцінці, рівню домагань, «образу Я», самоконтролю, самовладання, саморегуляції, самовиховання тощо. Самосвідомість П. Р. Чамата розглядав як цілісну систему, що є визначальною у структурі особистості. Науковий доробок П. Р. Чамати спричинив низку сучасних досліджень із проблем розвитку самосвідомості особистості: його ідеї сприйняли та розвинули М.Й.Боришевський, О.І. Кульчицька, Л. С. Сапожнікова тощо [10].

Досить значимою є праця Століна В. В. «Самосознание личности», у якій обґрунтовані та проаналізовані праці вітчизняних та зарубіжних педагогів, філософів, які займалися вивченням цієї проблеми. Автор надавав великого значення розвитку самосвідомості в період підліткового і юнацького (студентського) віку. Поява свідомого «Я», усвідомлення своїх мотивів, моральних конфліктів і самооцінки – є проявами самосвідомості в цьому віці [8].

Аналізуючи літературу науковців, які вивчали самосвідомість особистості як психічний феномен [5], ми виявили, що ця проблема є надзвичайно важливою для вдосконалення та розвитку особистості студента.

Саме в процесі формування самосвідомості особистості, починаючи з підліткового віку і юності, відбувається інтенсивний розвиток відносно стійких утворень особистості, що виникають як продукти психічних процесів, пов'язаних з самопізнанням, переживанням власного ставлення до себе і регулюванням власної поведінки, і які в подальшому відіграють важливу роль в формуванні здатності до усвідомлення свого «Я» в